

ТЕОДОР ВАСИЛЬОВИЧ БАЙМУТ

У повоєнній славістиці чільне місце займають дослідження українського мовознавця Теодора Васильовича Баймута. Його праці в галузі компаративістики, термінології стали надбанням не лише українського мовознавства. Підручник “Порівняльна граматики української і російської мов”, що витримав кілька видань (Київ, 1957, 1961), одним із авторів якого був Т.В.Баймут, відомий не одому поколінню українського студентства.

Народився Т.В.Баймут у 1900 році в містечку Короп на Сумщині. Батьки займалися кравецтвом. За соціальним станом батько – міщанин, мати – козачка.

Все трудове життя Теодора Баймута (з 16-ти років) пов’язане із викладацькою роботою. Спочатку – у земській школі на Новгород-Сіверщині, потім – початкова школа системи народного комісаріату освіти в м. Кролевець. У середині двадцятих років доля закидає Т.В.Баймута до Києва. Директор шкіл №№ 6, 14 м. Києва, згодом – заступник директора з навчальної частини педтехнікуму. Потім трагічні сторінки долі, які, на жаль, спіткали не одну родину української інтелігенції – Теодора Баймута було репресовано. Алма-Ата, Долинка, Сибірськ – такий, геть небажаний і зовсім необов’язковий у географічному плані поворот у житті українця Т.В.Баймута. Під час Другої світової війни “ворог народу” Теодор Баймут очолював роту московських ополченців. Лише в 1944 році відбулося повернення в Україну. Спочатку Сталіно (Донецьк), потім Житомир.

В Сибірському (тоді Ульяновському) педагогічному (учительському) інституті починається нова сторінка біографії – викладання мови у вищій школі. 1944-48 р.р. у Донецькому учительському інституті – декан факультету, завідувач кафедри української мови. 15 квітня 1948 року в порядку переведення призначається виконувати обов’язки завідувача кафедри української мови в Житомирський педагогічний інститут. В Житомирі на цій посаді Т.В.Баймут пропрацював до 1962 року. З 1962 року – знову ж київський період у житті вченого. Він доцент кафедри української мови Київського державного педінституту ім. О.М.Горького.

Публікуватися почав досить рано. Перші праці не стосувалися філології (див. бібліографію). Зацікавлення лінгвістикою припадає на передвоєнні роки, а серйозні роботи з’являється вже в повоєнний час. Працюючи у Донецькому інституті, Т.В.Баймут успішно захищає кандидатську дисертацію “Очерк истории грамматической терминологии восточных славян” (1946) (до проблеми становлення східнослов’янської граматичної термінології взагалі й української зокрема дослідник звертатиметься не раз), а в 1947 році рішенням ВАК СРСР йому присвоєно вчене звання доцента. Розквіт же наукової та викладацької діяльності Теодора Баймута припадає на період роботи в Житомирському педагогічному. Він читає курси історичної граматики української мови,

старослов'янської мови, порівняльної граматики, вступу до мовознавства. За безпосередньої участі та керівництва Т.В.Баймута на кафедрі захищено 4 кандидатські дисертації. Протягом 13-ти років доцент Баймут очолював роботу по збиранню діалектів Житомирщини, був членом координаційної комісії науково-дослідної роботи з питань діалектології при Інституті мовознавства імені О.О.Потебні Академії наук України. Т.В.Баймут обирався членом Республіканської комісії славістів, а також був членом термінологічної комісії Радянського комітету славістів.

У науковому доробку ученого можна виділити такі основні напрямки досліджень: лінгвістична термінологія, робота над створенням навчально-методичної літератури (як для середньої, так і вищої шкіл), порівняльна граматика східнослов'янських мов, ономастика та українська діалектологія і лінгвогеографія.

У ряді публікацій Т.В.Баймут досліджує шляхи становлення граматичної термінології у східнослов'янських мовах. Цій проблемі присвячена кандидатська дисертація вченого “Очерк истории грамматической терминологии восточных славян” (1946) та кілька праць: “Історичний словник української граматичної термінології” (1959), “З історії української граматичної термінології” (1959), де дослідник простежує шляхи та етапи постання основних мовознавчих термінів у білоруській, українській та російській мовах. Створення історичного словника української граматичної термінології є актуальним і на сьогодні. Тому зрозумілі намагання Т.В.Баймута створити його у 50-х роках. Він розробляє теоретичні засади укладання праці, пропонує створювати подібну працю поетапно: спочатку малий, а згодом повний історичний словник граматичної термінології. Малий словник учений підготував до видання (близько 200 термінів), але, на жаль, не реалізував у окрему публікацію. Вагоме місце у східнослов'янській термінологічній науці займає його кандидатське дослідження. З часом Теодор Баймут поглиблює свої студії над генезою східнослов'янської лінгвістичної номенклатури, що виливається у значній його праці “Пути возникновения, развития и становления грамматической терминологии восточных славян” (1958). У роботі здійснена спроба синтезу попередніх досліджень цієї проблеми. Доцент Баймут простежує постання лінгвістичних номенів від часу перших фіксацій, до їх оригінального вияву в окремих східнослов'янських мовах. Особливо привертають увагу спостереження вченого над шляхами становлення української номенклатури у XIX ст., коли у граматах, що видавалися в різних регіонах України, мовознавчі поняття називалися оригінально: іменник, йменник, речівник, ім'я самостійне, суще, ймення речове, предметне; кома, запинка, протинка, упинка, зупинка, запята тощо.

Із навчально-методичної літератури особне місце займає вузівський підручник “Порівняльна граматика української і російської мов” (1961), у якому Теодор Васильович Баймут написав розділи: Графіка, орфографія і

пунктуація. Дієприкметник. Дієприслівник. Прислівник. Службові слова. Вигук.

В полі зору вченого Т.В.Баймута була і школа. У співавторстві з Т.В.Горбачук була розроблена “Методика викладання української мови в V-VIII класах”, у якій заслуговує на увагу те, що методисти не подають розробки конспектів уроків, а лише план до теми і досить вичерпну бібліографію (до теми “Вивчення синтаксису у восьмирічній школі” – 36 джерел). Такий підхід не обмежував учителів, не підштовхував сліпо йти за пропонованим сценарієм уроку, а стимулював до пошуку, до новизни.

Ряд праць ученого присвячені вивченню поліської гідронімії (“Семантико-структурні типи гідронімів Житомирщини” (1960), “Матеріали до словника гідронімів Полісся” (1961), “Гідроніміка Житомирщини” (1960). Учений обґрунтовує необхідність створення словника гідронімів Житомирщини, розробляє його теоретичні засади, принципи побудови словникової статті:

- назва водойми;
- топографічні та фізико-географічні дані;
- семантична характеристика;
- морфологічна структура (історичний коментар);
- літературні (писемні) джерела.

Вагомий внесок Т.В.Баймута і в дослідження поліських говорів. У післявоєнні роки діалектологічні студії на Житомирщині нерозривно пов’язані саме з ім’ям доцента Баймута. Під його безпосереднім керівництвом провадиться збирання матеріалів до Діалектного атласу української мови на Житомирщині. Починаючи з 1948 року велось планомірне дослідження говірок області. Обстежено і зібрано фактаж у 255 населених пунктах (за планом Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні передбачалося обстеження 91 н.п. Житомирщини). Опрацювання матеріалу провадилося за такими напрямками:

- складання описів говірок окремих сіл;
- укладання обласного словника;
- створення обласної діалектної карти;
- порівняльно-описове вивчення говірок;
- порівняльно-історичне вивчення говірок.

У 1957 році констатовано про завершення найбільш трудомісткого етапу дослідження говорів Житомирщини – збір фактологічного матеріалу. Картотека обласного діалектного словника нараховувала понад 120 тисяч карток.

Тож упевнено можна твердити, що становлення відомої зараз в Україні діалектологічної школи професора Миколи Никончука пов’язане передовсім з ім’ям Теодора Васильовича Баймута – засновника житомирської діалектології.

Список друкованих праць доцента Т.В.Баймута

1. Питання організації та методики політосвітроботи на селі. Цикл статей, опубліковані у періодичних виданнях Головлітосвіти УРСР. Харків, протягом 1924-1927 років.
2. Антираелігійні моменти в програмовому матеріалі шкіл-семирічок // Антираелігійна робота у трудових школах та політосвітустановах на селі. – К., 1927.
3. Основные правила правописания. (В помощь командиру и курсанту). – Вып. 1. Орфография. В соавт. С Т.П.Дубиной. – Ульяновск, 1938.
4. Основные правила правописания. (В помощь командиру и курсанту). – Вып. 2. Пунктуация. В соавт. С Т.П.Дубиной. – Ульяновск, 1938.
5. Очерк истории грамматической терминологии восточных славян. Дис. на сискание научной степени канд. филол. наук. Киев –Сталино, 1946.
6. Старослов'янська мова. Короткий конспект курсу для студентів-заочників. – Сталіно, 1946.
7. Програма курсу порівняльної граматики української та російської мов. – К., 1952.
8. Короткий нарис порівняльної граматики російської та української мов. Посібник для студентів-заочників педінститутів. – К., 1954.
9. Порівняльний огляд морфологічно-семантичних типів прислівників східнослов'янських мов // Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 300-річчю возз'єднання України з Росією. – Житомир, 1954.
10. Б.Кулик, М.Щербатюк Збірник диктантів для семирічної школи. Рецензія // Українська мова в школі. – №3. – 1953.
11. До питання про підручник з мови для масової школи // Українська мова в школі. – №1. – 1955.
12. Учебник русского языка. Часть II. Синтаксис. Для 6-7 классов средней школы с украинским языком преподавания. В соавт. С Г.И.Сарнацкой и др. К., 1956.
13. Алфавіти і правописи східнослов'янських мов // Українська мова в школі. – №2. – 1956.
14. Про один неопублікований рукопис “Життя Василя Нового” // Наукові записки ЖДПІ. – Т.5. – Житомир, 1957.
15. Прийменник у східнослов'янських мовах // Українська мова в школі. – №5. – 1957.
16. Порівняльна граматика української і російської мов. У співавт. З М.К.Бойчуком і інш. Підручник для педагогічних інститутів. – К., 1957.
17. Пути возникновения, развития и становления грамматической терминологии восточных славян. – Житомир, 1958.
18. Порівняльна граматика української і російської мов. Програма для педагогічних інститутів. – К., 1958.

19. Говори Житомирщини // Матеріали Х Республіканської діалектологічної наради. – К., 1959.
20. Дієприкметники і дієприслівники у східнослов'янських мовах // Наукові записки ЖДПІ. – Т.11. – Вип. 2. – Житомир, 1959.
21. Історичний словник української граматичної термінології // Наукові записки ЖДПІ. – Т.11. – Житомир, 1959.
- 22.3 історії української граматичної термінології // Питання історичного розвитку української мови. – Харків, 1959.
23. Лінгвістичний атлас говірок Житомирщини. Частина 1. Фонетика. Карти. – Житомир, 1959.
24. Архівні матеріали та спогади про О.П.Довженка // Искусство кино. – №10. – 1959.
25. Букви українського алфавіту. Е, Є // Українська радянська енциклопедія. – К., 1960.
26. Криптографія // Українська радянська енциклопедія. – К., 1960.
27. Грицютенко І.Є. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного. Рецензія // Українська мова в школі. – №3. – 1961.
28. Програма збирання матеріалів з гідроніміки Житомирщини. Житомир, 1960.
29. Гідроніміка Житомирщини // Доповіді і повідомлення на звітній науковій конференції за 1959 рік. – Житомир, 1960.
30. До питання про походження назв селищ Рудня // Доповіді і повідомлення на звітній науковій конференції за 1959 рік. – Житомир, 1960.
31. Семантико-структурні типи гідронімів Житомирщини // Потебня і деякі питання сучасної славістики. – Харків, 1960.
32. Порівняльна граматики української і російської мов. Програма для педагогічних інститутів. Перероблене та доповнене видання. – К., 1961.
33. Учебник русского языка. Часть II. Синтаксис. Для 7-8 классов восьмилетней школы с украинским языком преподавания. В соавт. С Г.И.Сарнацкой и др. Издание 2, исправленное и дополненное. – К., 1956.
34. Дослідження говорів Житомирщини. У співавт. з М.В.Кравчук // Матеріали наукової конференції. Житомир, 1957.
35. Порівняльна граматики української і російської мов. У співавт. з М.К.Бойчуком і інш. Підручник для педагогічних інститутів. Видання друге, перероблене і доповнене – К., 1961.
36. Говори Житомирщини. Матеріали з 263 населених пунктів. Житомир, 1961.
37. Матеріали до словника гідронімів Полісся // Доповіді на звітній конференції викладачів ЖДПІ. Житомир, 1961.
38. Роль М.В.Ломоносова в історії граматичної термінології східнослов'янських мов // Наукові записки Житомирського педагогічного інституту. Житомир, 1962.